

Politinė filosofija kaip pašaukimas

Andrius Bielskis

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3560-5846>

Publikuojame tekstą viešos paskaitos, kurią Mykolo Romerio universiteto profesorius Andrius Bielskis, Aristotelio ir kritinės teorijos studijų centro direktorius, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kvietimu perskaitė 2023 m. balandžio 20 d. Paskaita, skaityta autoriaus 50 metų jubiliejaus proga, – reikšmingas Profesoriaus intelektualinės autobiografijos fragmentas, brėžiantis dar vieną akademinio maršruto variantą.

Autorius dėkoja visiems, kas dalyvavo, klausėsi, skaitė ir komentavo jo mintis, ypač šeimos nariams – Severijai ir Nickui, atvykusiems iš Londono, Jolantai ir Samueliui Andriui, broliui Putinui, taip pat ir Nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai už jos svetingumą.

I

Viešos paskaitos žanras, ypač proginės, nėra paprastas. Jis reikalauja nueito kelio refleksijos. Toks apmąstymas negali būti per daug asmeniškias, ypač jei paskaitos tema yra tokia, kokią ją pasiūliau. Filosofija, sykiu ir politinė filosofija, yra akademinė disciplina. Ji turi ją formavusius autorius ir specifinę istoriją, kuri iš dalies ir apibrėžia šią discipliną. Tema „Politinė filosofija kaip pašaukimas“ suponuoja specializacijos aspektą. Ji suponuoja apmąstymą ne tik apie tai, kaip buvo ateita į šią discipliną, bet ir reikalauja pateikti jos specializuotą interpretaciją. Visgi vieša paskaita negali būti tik akademinės disciplinos refleksija, ji turi turėti ir šviečiamąją bei pramoginę funkcijas. Klausimą, kiek vieša paskaita apie politinės filosofijos prasmę gali būti pramoga, paliksiu spręsti klausytojams, vildamasis, kad šie svarstymai bus įdomūs.

II

„Politinė filosofija kaip pašaukimas“, žinoma, yra nuoroda į sociologijos klasiko Maxo Weberio viešas paskaitas, skaitytas Miuncheno universitete 1917 ir 1919 metais. Protestantiškos Vokietijos intelektualui mokslas (*Wissenschaft*) ir politika buvo *Beruf*, pašaukimas. *Beruf* Weberiui reiškė ir profesiją, ir pašaukimą. Kaip religijos sociologas ir istorikas Weberis puikiai suprato, profesija liuteroniškoje kultūroje turėjo religinio pašaukimo aspektą, kurio etines pasekmes kapitalizmo formavimuisi Europoje apmąstė savo garsiajame veikale

Protestantiška etika ir kapitalizmo dvasia. Pirmoje paskaitoje *Wissenschaft als Beruf* mokslas traktuojamas plačiausia prasme. Mokslas Weberiui nereiškė tik griežtos priežasčių ir pasekmių analitikos ir kalkuliacijos, *Wissenchaft* nėra tik *Naturwissenschaft*, gamtos mokslai. *Wissenschaft* vokiškoje tradicijoje yra bet koks sistemiskas ir metodiskas žinių siekimas: tai *visos* akademinės studijos. Teologija Weberiui taip pat yra mokslas. Tiesa, ji kitoniškas mokslas. Teologija atsispiria nuo siaurų, tam tikrai religinei bendruomenei priimtinių, prielaidų, kurias atmes žmonės, nepriklausantys šiai religinei bendruomenei, taigi atmes ir pačią teologiją. Filosofija, sykiu ir politinė filosofija, Weberiui yra mokslas. Bet ar taip ir yra?

Mokslą Weberis suprato kaip „tai, kas suteikia technines žinias, leidžiančias mums kontroliuoti gyvenimą <...> kalkuliuojant“ (2004: 25). Su mokslu ateina intelektualizmas ir racionalizacija, kuri atkeri pasaulį. Pasaulio atkerėjimas – jo nuprasminimas, paverčiant gamtą (ir prigimtį) mūsų norų ir geismų šaltiniu, kiekybine materija, kuria manipuluojame – yra modernybės laimėjimas ir jos rykštė. Kapitalizmo plėtra yra šio modernaus pasaulio atkerėjimo dalis. Skirtingai nei posovietinėje Lietuvoje, kur puikus Zenono Norkaus *Protestantiškos etikos ir kapitalizmo dvasios* vertimas buvo pristatytas kaip kapitalizmo adoracija, nūdienos Vokietijoje Weberis skaitomas kur kas dviprasmiškiau ir subtiliau. Kapitalizmui pradžių davė protestantiška darbo etika, kurios centre yra tarnystė profesijai kaip pašaukimui. Tačiau ilgainiui kapitalizmo dvasia išsilaisvina iš krikščioniškos etikos, o „religinę etinę prasmę praradęs troškimas pasipelnyti“ tampa „nesutramdoma varžybų aistra“, kuri įgauna „sportinį pobūdį“; taip mūsų civilizacija atsiduria „geležiniame narve“; o jų „paskutinius žmones“ Weberis pasirenka apibūdinti „bedvasių profesionalų“ ir „beširdžių hedonistų“ epitetais (Weber 1997: 163).

Tiesa, šis vertinimas Weberiui išsprūsta lyg netyčia, nes mokslas – jo plėtota ekonomikos ir religijos sociologija bei istorija – turi išlikti vertybiškai neutralus. Mokslas negali vadovautis ir būti „vertinimo ir tikėjimo sprendinių sritimi“ (*ibid.*: 164). Būtent tai Weberis pabrėžia paskaitoje apie mokslą. Pradėjęs nuo XX a. pradžios akademinės institucinės konjunktyūros Vokietijoje ir JAV aprašymo, Weberis teigia, kad mokslininkas savo tyrinėjimais privalo išlikti politiškai ir etiškai neutralus. Jis pateikia pavyzdį. Istorijos paskaita apie valstybės ir bažnyčios formas arba religijos istoriją negali pateikti vienai religijai, tarkime, katalikybei, palankaus pasakojimo. Tokia paskaita turi remtis faktais, o savo vertybinėmis nuostatomis privalo išlikti nešališka ir priimtina tiek, tarkime, universiteto auditorijoje esantiems laisvamaniams, tiek katalikams ar protestantams. Šia prasme istorikas, sociologas ir politologas privalo susilaikyti nuo savo vertybių ar vertinimų propagavimo. Vertybės ir etiniai įsitikinimai tokioje paskaitoje yra neįmanomi. Taigi, mokslininko pareiga, anot Weberio, yra „siekti tiesos“, kurios pagrindas yra faktai. Kai mokslininkas „pradeda naudotis savo vertinimais, tuomet faktų supratimas baigiasi“ (Weber 2004: 21).

O kaip yra su filosofija, politine filosofija? Prieš imantis šio klausimo dar kelios pastabos apie Weberio paskaitas yra būtinos. Akcentuodamas specializacijos reikšmę mokslui, Weberis brėžia istorinę mokslo sampratą ir jo prasmės transformacijos trajektoriją. Platono laikų Graikijoje mokslas suprantamas ne tik tiesos kaip amžinos (filoso-

finėse) paieškose, bet ir kaip esmiškai politiškai. Sokrato ar Aristotelio klausimai „kaip turiau elgtis?“, „kas yra dorybė?“ arba „koks gyvenimas yra geriausias?“ graikams buvo sykiu ir politiniai klausimai. Modernioje visuomenėje mokslo požiūriu tokie klausimai, anot Weberio, yra beprasmi. Modernybės pasaulio atkerėjimas reiškiasi (ir) mokslinės tiesos, tiesos, kaip suprantančios (būtent *verstehen* prasme) istorinius faktus, ir vertybės atskirumu. Dar daugiau, Weberis teigia, kad modernybėje mokslas, kuris neįmanomas be gilėjančios specializacijos ir skaičiuojančios racionalizacijos, iškyla kaip *beprasmis* ne ta prasme, kad jis nesvarbus, bet dėl to, kad nieko negali pasakyti, kaip mes turime gyventi ir kokia yra gyvenimo *prasmė*. Taip Weberis, sekdamas Levu Tolstojumi, teigia, kad žinias bei technologinį progresą atnešantis mokslas ir negali įprasminti žmogiškos egzistencijos atsakant į gyvenimo prasmės klausimą, ir negali suteikti vertės objektams, kuriuos pats studijuoja. Šia prasme Alasdairo MacIntyre'as buvo teisingas teigdamas, kad Maxas Weberis iš tikrųjų buvo Nietzsche'as sekėjas: ne skaičiuojantis ir intelektualizuojantis protas suteikia vertę ir prasmę objektui, bet valia, kurios geismų pagrindu formuojamos vienos ar kitos veiklos ar disciplinos prielaidos. Tačiau valių galiai yra daug, lygiai kaip daug yra ir vertybių bei įsitikinimų, tai, ką Weberis paskaitoje apie mokslą pavadina *dievais*. Po Kanto ir Nietzsche'as moksle nelieka Dievo, o mokslininkas nėra nei pranašas, nei politikas. Lieka tik mūsų garbinami ir geidžiami dievai (neigiama „stabų“ prasme), mūsų subjektyvios vertybės ir su jomis susiję geismai ir troškimai. Netgi pačių mokslo disciplinų vertė Weberiui nebėra aiški. Estetika, sako Weberis, neklausia, ar meno kūriniai turi egzistuoti ar ne, ji aiškina sąlygas, kuriomis menas formuojasi ir tarpsta (*ibid.*: 18). Kokia tuomet mokslininko pašaukimo prasmė? Pateikti nepatogių prielaidų kritiką ir atverti auditorijoje esantiesiems, kas slypi už jų pačių ideologinių ir politinių prielaidų.

O kas tuomet yra politikas? Charizmatinis lyderis, siekiantis galios per partinę mašineriją. Weberio politikos sociologija antroje paskaitoje yra persmelkta nuo etinės prasmės atkerėto pasaulio Vakarų valstybių galios institucijų analize. Paprastai tariant, esminis klausimas yra maždaug toks: kokios yra politinės galios institucijos ir jų istorinės transformacijos, kurios leido pakeisti turtinguosius, *gyvenančius politikai*, į šiuolaikinius politikos profesionalus, kurie *gyvena iš politikos*? Politinės filosofijos požiūriu antroji paskaita – tiksliau, pirmieji du jos trečdaliai – yra nuobodybė lyginant su pirmąja. Tačiau kas yra svarbu šios paskaitos kontekste – tai plačiai pagarsėjęs Weberio modernios valstybės apibrėžimas. Weberis cituoja Levą Trockį Lietuvos Brastos derybose, kuris esą teigė, jog „kiekvienos valstybės pagrindas yra prievarta“ (*ibid.*: 33). Į paskaitos pabaigą Weberis pateikia tris savybes, būtinas politikui iš pašaukimo: aistra, atsakomybė ir pusiausvyra (t. y. gebėjimas išlaikyti saiką ir distanciją žmonių ir įvykių atžvilgiu). Weberio etiniai apmąstymai apie *tuštybę* kaip didžiausią politiko nuodėmę bei galią kaip politikos įrankį neįtikina, nes byloja prieštaravimą ir prarają tarp Weberio makiaveliško-nyčiško galios realizmo ir *etinio* politinių tikslų *vertinimo* (iš atsakomybės etikos, o ne įsitikinimo etikos perspektyvos). Šis prieštaravimas yra ne tiek conceptualus, ne tiek filosofinė klaida, jis slypi pakitusioje kultūrinėje tikrovėje. Tai reiškia: kapitalizmo dvasia galutinai atkerėjo save nuo bet kokios etikos mūsų ekonominėje, politinėje, socialinėje ir kultūrinėje tikrovėje, tad lieka tik nyčiška-vėberiška galia teigti prieštarungus savo įsitikinimus ir verty-

bes, savo dievus. Šiame kontekste *tuštybė* tapo mūsų politinio veikimo *modus operandi*. Kitaip tariant, kapitalas ir pinigai, kaip abstrakcijos, valdančios mus, beje, panašiai kaip ir Nietzsche's valia galiai yra abstrakcija, yra šiuolaikinės visuomenės aukščiausios galios išraiška. Tokiame kontekste politikos ir valstybės supratimas gali būti tik vėberiškas: valstybė pirmiausia yra „teisėtas“ prievartos monopolis.

III

Politinės filosofijos tyrinėjimus pradėjau etikos ir politikos santykių ir (ne)suderinamumo apmąstymais. Savo bakalauro darbe gyniau labai panašią tezę, kurią gina Weberis *Politik als Beruf* paskaitoje: kiek politika remiasi prievarta, o etika yra grįsta neprievartiniu tikėjimu ir altruistine nuostata kito atžvilgiu, tiek politika ir etika iš principo nėra suderinamos. Taigi, visuomet išliks įtampa tarp etikos ir politikos, tad paradoksalus etikos suspendavimas politikoje neišvengiamas. Tačiau būtent šios paradoksalios įtampos suvokimas ir įsisavinimas daro politikoje veikiantį asmenį atsakingą.

Studijos Britanijoje atvėrė akistatą su šiandien potencialiai reikšmingiausiu moralės ir politikos filosofu Alasdairu MacIntyre'u. 1998 metų pavasarį MacIntyre'as Jorko universitete, kuriame tuo metu studijavau politinę filosofiją, perskaitė viešą paskaitą apie toleranciją. Jo 1981 metų veikalas *Po dorybės*, padaręs didelę įtaką mano tyrinėjimams, atvėrė reikšmingą tiesą: mąstyti apie politiką ir etiką galima kitaip, nei apie ją mąstė (klasikinio) liberalizmo autoriai. O būtent liberalizmo ideologinis, politinis ir kultūrinis įtvirtinimas tapo svarbiausia postsovietinės Lietuvos užduotis XX a. 10 dešimtmetyje. Studijos Klaipėdos universitete (tuomet pirmoje ir vienintelėje Lietuvos politologijos programoje) buvo paremtos beveik išimtinai (klasikinio) liberalizmo tradicija. Transformacija iš sovietinio tipo planinės ekonomikos ir nedemokratinio politinio režimo į liberalios demokratijos rinkos ekonomiką atrodė kaip vienintelis įmanomas scenarijus. Toks jis tikriausiai ir buvo. Visgi už šio perėjimo slypėjo ideologizuoti lozungai apie „kapitalizmą“, „rinkos ekonomikos“ ir „Vakarų“ „gėrį“, kuriuo viešajame diskurse nebuvo abejojama (žinoma, nekalbant apie marginalius ir reakcingus šio diskurso kritikus). Savo ideologizuota forma jie skambėjo vienpusiškai ir primityviai: „sovietinė socialistinė praeitis – blogis“, „kapitalistiniai Vakarai – gėris“. Studijuojant Britanijoje, dalis mano pastangų buvo kritiškai reflektuoti šią primityvią vesternizacijos ideologiją, betgi nepriimant reakcingo šio perėjimo turinio neigimo. MacIntyre'o siūlymas grįžti prie Aristotelio, jį kūrybingai perinterpretuojant, leido skverbtis anapus šios ideologijos.

Bet grįžkime prie klausimo apie politinę filosofiją ir jos prigimtį. Maxas Weberis, žinoma, buvo teisus pabrėždamas, kad profesoriaus tikslas auditorijoje yra supažindinti studijuojančiuosius su „nepatogiais faktais“, kurie priverstų suabejoti savo ideologinėmis ir vertybinėmis pozicijomis. Tad jei Weberio vertybių neutralumas moksle reiškia nešališkumo ir kritinio mąstymo savo prielaidų atžvilgiu ugdymą, tuomet nėra ir negali būti jokio nesutarimo su Weberiu. Darsyk, mokslininkas, sykiu ir politinis filosofas, nėra pranašas, negali jis būti ir pigiu politikieriumi, kuris auditorijoje rekrūtuoja savo partijai narius. Tačiau čia mano sutarimas su Weberiu ir baigiasi.

Į savo suformuluotą klausimą – kas yra politikos etika ir kaip turėtume vertinti politinių *idealų* ir *tikslų* (angl. *cause*) pasirinkimą – Weberis atsakymo nepateikia. Jo siūloma atsakomybės etika politikoje neatsako ir negali atsakyti į klausimą, kaip mes turime vertinti *etine prasme* politikų idealus ir tikslus, kurie kyla iš politikų įsitikinimų ir yra jų aistros objektai. Negali to padaryti, nes etinis „dievų“, vertybių ir idealų vertinimas nėra mokslo, kaip Weberis jį suprato, reikalas. Kaip tik tai ir yra *esminė* politinės filosofijos užduotis. Čia slypi ir mano pagrindinė šios paskaitos tezė. Politinė filosofija, skirtingai nei vėberiška suprstas mokslas, kuris tik analizuoja politinius faktus ir jų pažinimo sąlygas, ir skirtingai nei politikė, kuri tik teigia ir propaguoja savo vertybes ir idealus, politinė filosofija apmąsto, reflektuoja, kritikuoja ir vertina individų ir bendruomenių politinius idealus ir tikslus. Taigi, politinė filosofija yra normatyvinis (arba etinis) tikslų, individų pasirinkimų, individų ir bendruomenių vertybių apmąstymas, analizė ir kritinis vertinimas. Šia prasme politinė filosofija yra vertybiška *par excellence*. Jos prigimtis ir prasmė yra *vertybių vertinimas*.

Taip formuluoti politinės filosofijos prigimtį ir tikslą, žinoma, reiškia tam tikrą specifinį – aristotelišką – požiūrį į ją. Aristoteliui, priešingai nei Weberiui ir liberalizmo politinei filosofijai, nėra esminio skirtumo tarp politikos ir etikos. *Nikomacho etikoje* teigiama, kad tyrinėjimai joje priklauso „svarbiausiojo ir aukščiausiojo meno sričiai“ – politikai. Graikiškas *politikē* Aristoteliui, panašiai kaip ir anglų kalboje *politics*, reiškė *ir* politinę veiklą, dalyvavimą *polio* – miesto-valstybės – gyvenime, *ir* politikos tyrinėjimus, politologiją. Taigi, Aristotelio veikalai *Politika* ir *Nikomacho etika* (kurie, beje, taip pat buvo viso labo paskaitų užrašai) priklauso tai pačiai tyrinėjimo disciplinai, tad jie turi būti skaitomi kartu. Dar daugiau, jų filosofinė-metodologinė prieiga ta pati.

Politika pradeda teiginiu, kad „kiekvienas <...> *polis* yra tam tikra bendrija, o kiekviena bendrija yra susikūrusi dėl kokio nors gėrio“, kad visos bendruomenės siekia kažko gero, „o aukščiausio gėrio siekia ta bendrija, kuri yra visų svarbiausioji ir apima visas kitas“ (Aristotelis 1997: 63). Tokia bendrija, sako Aristotelis, yra *polis* arba, nūdieniškai, valstybė. Palyginkime tai su Weberio valstybės apibrėžimu! Šie apibrėžimai yra netapatūs ir iš esmės nesuderinami. Aristotelis niekur nekalba apie *Macht*, apie prievartą ir galią kaip esminį valstybės bruožą. Aristoteliui valstybė yra politinė bendruomenė, kurios institucinė sąranga išplaukia iš jos gyvenimo būdo, iš to, ką ji laiko aukščiausiuoju gėriu. Bendruomenės gyvenimo būdą ir jį atspindinčią, jį įtvirtinančią institucinę sąrangą Aristotelis vadina *politeia*, konstitucija. Taigi, Aristoteliui politinė santvarka – konstitucija plačiausia prasme – yra betarpiškai susijusi su tam tikra bendruomenės gero gyvenimo samprata.

Nikomacho etiką Aristotelis pradeda teiginiu, jog „kiekvienas menas ir kiekvienas mokslas, taip pat kiekvienas veiksmas ir sąmoningas pasirinkimas siekia ko nors gero“ (1990: 63). Todėl gėriu, sako Aristotelis, vadiname tai, ko visi siekia. Politinės filosofijos paskaitose studentams kartais duodu užduotį parašyti trumpas esė, kurios paneigtų šį Aristotelio teiginį. Atsakymai būna patys įdomiausi. Daugelis pradeda ir baigia tuo, kad šis teiginys yra tiesiog neteisingas. Empiriškai jis, atrodo, ir nėra teisingas. Akivaizdu, kad ne kiekvienas pasirinkimas ir ne kiekvienas menas ar mokslas siekia gero. Studentai

pateikia pačius įvairiausius pavyzdžius, bylojančius paskutinio teiginio empirinį teisingumą. Argi Vladimiras Putinas, sąmoningai rinkdamasis, siekia gėrio? Taigi, kuria prasme šis Aristotelio teiginys yra teisingas? Vienos studentės atsakymas buvo autentiškai aristoteliškas. Mintis maždaug tokia: *tik* laimingų žmonių sąmoningi pasirinkimai yra geri. Viena iš esminių Aristotelio *Nikomacho etikos* tezių yra tai, kad tik žmonės, kurie išsiugdė *aretės*, dorybes, kuomet jos tapo sielos arba tiesiog mūsų būdo tvirtomis nuostatomis, gali teisingai spręsti apie tai, kas jiems ar joms yra iš tikrųjų gera ir naudinga. Taigi, tik tokie žmonės gali pasiekti *eudaimonišką* – klestintį ir prasmingą – gyvenimą.

Taigi akivaizdu, kad *Politikos* ir *Nikomacho etikos* pirmieji teiginiai yra beveik tapatūs. Politika Aristoteliui – taip pat ir politinė filosofija – yra aukščiausias menas. Tačiau ne ta prasme, kad politika yra dieviškiausia veikla, suteikianti didžiausią palaimą. Aristoteliui tai, kaip žinome, yra filosofinė kontempliacija. *Politikē* yra aukščiausias (*architektonikon*) menas, nes siekia aukščiausiojo gėrio, kuris apima visus kitus gėrius (sykiu ir *scholē*) ir yra jų sąlyga. Iš čia Aristotelio valstybės apibrėžimas *Politikos* VII knygoje: „valstybė yra panašių narių bendrija, susidariusi geriausio gyvenimo labui; laimė yra didžiausias gėris, o ji yra dorybės aktualizavimas ir jos pilnas panaudojimas“¹. Darsyk: koks skirtingas Aristotelio valstybės apibrėžimas nuo vėberiškojo! Valstybės tikslas yra laimė, o ji yra dorybės pasireiškimas ir jos visiškas įdarbinimas?! Šį apibrėžimą labai lengva išjuokti. Ir taip, jis nėra liberalus. Ar mes norime, kad Petras Gražulis ar Gitanas Nausėda mus moralizuotų ir aiškintų apie dorybę? Ne, nenorime (bent jau aš tikrai to nenoriu). Tačiau taip perskaityti šį apibrėžimą yra nesuprasti tai, ką Aristotelis gali mums pasakyti savo politine filosofija šiandien. Kad tai geriau suprastume, reikia atsigręžti į kitą labai svarbų mąstytoją, genialų teoretiką, kuris Lietuvoje, vis dar kovojančioje su savo sovietmečio šmėklomis, dar taip neseniai buvo laikomas monstru, – Karlą Marxą.

IV

Yra daug sąlyčio taškų tarp Aristotelio ir Marxo. Apie tai, beje, yra parašyta nemažai mokslinių straipsnių ir knygų, o pati tema išgyvena tyrinėjimų renesansą. Kas svarbu kalbant apie politinės filosofijos prigimtį, tai teorijos ir praktikos ryšys. Aristotelio ir Marxo požiūriai į jį yra labai panašūs. Kaip minėta, pačioje Aristotelio politikos sampratoje yra akivaizdus teorijos aspektas. Politika Aristoteliui yra racionali vieša diskusija apie tai, kas mums kaip politinei bendruomenei yra bendrasis gėris. Aristoteliškas *polis* yra save analizuojanti racionali politinė bendruomenė, o ne iracionaliai sukuriama Tauta, *das Volk*, kaip tai buvo nacių filosofams Martinui Heideggerui ir Carlui Schmittui². Aristoteliui politinė filosofija yra praktinė filosofija panašiai kaip etika yra politikos dalis. Filosofiniai tyrinėjimai *Nikomacho etikoje* ir *Politikoje* yra nukreipti į praktiką. Politinės filosofijos kaip praktinės filosofijos tikslas nėra (tik) abstrakti tiesa, bet teisinga veikla, *praxis*.

¹ M. Strockio vertimas (žr. *Politika*, op. cit., 298), mano modifikuotas atsižvelgiant į W. D. Rosso redaguotą originalų graikišką tekstą. Žr. Aristotelis, 1957. *Politica*. Oxford: Oxford University Press, 1328b35–38.

² Už šią įžvalgą esu dėkingas Alasdairui MacIntyre'ui. Žr. jo esė „Politics, Philosophy and the Common Good“. In: *The MacIntyre Reader*, ed. K. Knight. Cambridge: Polity Press, 247.

Nikomacho etika skirta būsimiems įstatymų leidėjams. *Praxis* Aristoteliiui yra etinį krūvį turintis veikimas kartu. Tai mūsų individualus ir kolektyvinis prasmingų tikslų siekis. *Praxis* yra politinė veikla. Šia prasme batų taisymas, namo statymas ar pinigų skolinimas už palūkanas nėra *praxis*. Tai gamybos – *poiesis* – sritis.

Marxo 11-ąją tezę apie Feurbachą – iki šiol filosofai interpretavo pasaulį, bet reikalas yra jį pakeisti – siūlau suprasti kaip Aristotelio teiginį, kad politinės filosofijos tikslas yra teisinga veikla. Ar taip teigdami mes nesuartiname politinės filosofijos su politine ideologija? Taip, bet tai nereiškia, kad politinė filosofija yra tas pats, kas politinė ideologija. Viskas, kas buvo pasakyta apie Weberio akademinį nešališkumą, išlieka reikšminga. Visgi, jei priimame tezę, kad politinė filosofija yra egzistuojančių vertybių ir tikslų vertinimas, mes – politiniai filosofai – privalome kvestionuoti nūdienos pasaulio politines ir ekonomines institucijas, struktūras ir už jų slypinčias vertybes. Kaip tai daryti ir nuo ko pradėti?

Marxo istorinis materializmas čia tampa svarbus. Labai trumpai jos svarbiausią tezę (politinės filosofijos prasmės apmąstymų kontekste) galima suformuluoti taip. Žmonės į pasaulį ateina nuogi, o tam, kad išgyventų, privalo dirbti, kad kolektyviai ir individualiai pasigamintų reikmes savo poreikiams patenkinti. Šio egzistencinio ir istorinio proceso centre yra įrankiai, jų visuma. Vystantis visuomenėms, kartoms keičiant viena kitą, žmonių poreikiai taip pat keičiasi, tačiau keičiasi ir įrankiai, technologijos, gamybos priemonės, o mūsų gamybiniai pajėgumai auga. Darbas naudojant įrankius sukuria materialinį visuomenės pagrindą – pastatus, daiktus, turtą, – kuris greitai nesuyra ir yra *kaupiamas*. Į pasaulį atėjusiai naujai kartai dviračio išrasti nereikia, jis jau išrastas. Kaupiamo materialaus turto prasme žmonija, kaip įprasta, su kiekviena nauja karta tampa turtingesnė. Tačiau turto pasiskirstymą visuomenėje lemia tai, ką Marxas pavadina gamybiniais, nuosavybės santykiais. Kas dirba, kas kontroliuoja gamybos priemones ir kam atitenka didžioji dalis sukuriama turto, priklauso nuo tam tikrų teisiškai ir politiškai įtvirtintų gamybinių santykių.

Kaip tai susiję su Aristoteliiu ir jo politine filosofija? Palyginkime, kas yra turtas kapitalizme ir kaip Aristotelis suprato turtą. Marxas pradeda savo *magnum opus* – *Kapitalą* – teiginiu, kad turtas kapitalizme yra prekių sancaupa, o atskira prekė – paprastoji jo forma (2009: 61). Ką tai reiškia? Tai, kad kapitalizme turtas gali ir yra *tik* prekinis. Vadinasi, tai, kas nėra prekė, tai, kas nėra perkama ir parduodama turguje, nėra turtas. Kas yra prekė? Ne tai, kas turi vartojamąją vertę, net jei kiekviena prekė turi ir vartojamąją vertę. Prekė pirmiausia yra mainomoji vertė, tai, kas leidžia ją mainyti į pinigą ar kitą prekę. Taigi, turtas kapitalizme yra tai, kas perkama, parduodama ir mainoma, tai visų perkamų ir parduodamų *šmutkių* sancaupa, jų visuma.

Bet tai, sutikite, labai liūdnas ir labai siauras požiūris į turtą, požiūris, kuriam Marxas nepritarė. Kodėl? Nes turtas yra labai daug kas. Vienas kitą mylintys du įsimylėjęliai, kurie grožisi nuostabiu saulėlydžiu ir geria puikų vyną, kurį pagamino vieno iš jų senelis ir padovanojo savo anūkei, yra turtas (nei vynas, nei meilė nebuvo nupirkta turguje). Programinė įranga, kuri buvo sukurta protinų ir išsilavinusių žmonių, kuria jie dalinasi, taip pat yra turtas, kaip turtas yra ir švarus tekantis vanduo Nemune. Ir dar labai daug kas, kuo mes kiekvieną dieną dalinamės ir džiaugiamės. Turtas yra visos vartojamosios vertės – daiktai, maistas, paslaugos, menai ir t. t., – kurios neturi (arba dar neįgavo)

mainomosios vertės. Būtent taip Aristotelis ir supranta turtą. Tikrasis turtas – *alethinós ploutos* – yra tai, kuo naudojames ir ką vartojame, tai visų vartojamųjų verčių suma, kuri yra ir gali būti tik ribota. Yra ribotas skaičius rūbų, kuriuos per gyvenimą galiu sudėvėti. Taip suprastas turtas savo vartojamąja prigimtimi yra ribotas. Kapitalizmas verčia mus elgtis ir suvokti turtą kaip pinigų – kaip grynąją mainomąją vertę – įkalindamas mūsų egzistenciją vėberiška geležiniame kiaute, kuris grįstas nuolatiniu beprasmiu darbo, gamtos, savęs išnaudojimu. Kai turto matas tampa pinigais, sako Aristotelis, mes, kaip visuomenė, gyvename ne klestintį gyvenimą (*eu zēn*), bet pasmerkiame save buitiskam išgyvenimui (*zēn*), užmiršdami, kad pinigai yra viso labo tik mainų priemonė vartojamajai vertei įsigyti.

J. M. Keynesas, kuris nebuvo nei marksistas, nei socialistas, bet buvo ekonomikos genijus, pakeitęs pokario pasaulį, 1930 metais savo straipsnyje „Mūsų anūkų ekonominės galimybės“ teigė, kad po šimto metų jo kartos žmonių anūkų darbo savaitės trukmė bus 15 valandų, trys valandos per dieną. O šventas naivume! Mes esame Keyneso anūkų karta, bet, deja, dirbame 8, 12, o kartais ir 15 valandų per dieną. Tačiau Keynesas, žinoma, buvo teisus, jei jo tezę suprantame istorinio materializmo požiūriu. Sparti technologinė pažanga (dirbtinis intelektas, automatizacija ir t. t.) ir milžiniškai išaugusios gamybinės jėgos sukūrė materialines sąlygas tikrai prasmingam gyvenimui, kuomet mes, kaip politinė visuomenė, galime leisti sau dirbti 2–3 valandas per dieną tam, kad išgyventume, o likusį laiką paskirtume menui, minčiai, kūrybai, savo tobulumams puoselėti. Bet tam, draugai, bičiuliai ir kolegos, reikia pradėti mąstyti *iš tikrųjų politiškai*. Tokiam politiniam mąstymui politinė filosofija yra būtina.

Literatūra

- Aristotelis, 1990. *Rinktiniai raštai*, vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis.
Aristotelis, 1997. *Politika*, vertė M. Strockis. Vilnius: ALF/Pradai.
Marx, K., 2009. *Kapitalas*. I t., vertė B. Fogelevičius. Vilnius: Vaga.
Weber, M., 1997. *Protestantiška etika ir kapitalizmo dvasia*, vertė Z. Norkus. Vilnius: ALF/Pradai.
Weber, M., 2004. *The Vocation Lectures*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.